

RECENZIJ A

STUDIJE DR MIROSLAVA MIKEŠA: "POLITIČKO PRAVNE PRETPOSTAVKE NEZAVISNOSTI SUDSTVA U REPUBLICI SRPSKOJ"

Savremena naučna misao kao i konkretno istorijska praksa zahtevaju da se o nezavisnosti sudstva misli istovremeno i umno i racionalno. To čini (na takav način promišlja) dr Miroslav Mikeš i rezultate svojih istraživanja započeta sa magistarskom tezom nastavlja i naučnoj, stručnoj i demokratsko-laičkoj javnosti saopštava u ovoj studiji.

Autor polazi od savremenih teorijskih sugestija i empirijskih generalizacija da je i pretpostavka i rezultat kulturno-civilizacijskog prelaza iz socijalizma, iz socijalističkog samoupravljanja, u građansko demokratsko društvo nezavisnost sudstva. A, nezavisnost sudstva, prema istorijskim porukama i poukama - prema empirijskim generalizacijama, jeste operacionalizacija podele vlasti.

Na osnovu lucidnih promišljanja autor polazi od hipoteze da je pode-la vlasti kao organizacijska mera profunkcionisala tek onda kada se država stabilizovala u instituciju. Otuda i njegova potreba da promišlja državu i u organizacionom i u institucionalnom smislu - da prati promene, razvoj i modernizaciju države i sudstva kao interakciju institucionalnih i organizacionih elemenata u njima, posebno u procesu prelaza iz socijalističkog samoupravljanja u građansko demokratsko društvo. Autor je u pravu jer je podela vlasti od svog nastanka do danas imala i ima "determinirajući značaj u realizaciji ideje o slobodi i jednakosti"- tih izvorišta demokratskih reinstitucionalizacija države u radikalnim reformama od 17 do 21 veka. U odgovoru na krucijalno pitanje: "Kako sačuvati jedinstvo države kao izraza nedeljivog suvereniteta uz egzistenciju odvojenih i suprotstavljenih nosilaca glavnih državnih djelatnosti?" autor na osnovu interdisciplinarnih istraživanja dolazi do nalaza da se izdvajaju dve etape u dosadašnjem razvoju institucija podele vlasti - nezavisnosti sudstva: prvu obeležava nedovršenost ideje, neprihvaćenost načela i nepotvrđenost u praksi svih prednosti podele vlasti, a u drugoj je podela vlasti postala "normalni" deo organizacije i institucionalizacije države. Danas se, u demokratski razvijenim zemljama, više ne zadaje kao bitna tema suprotstavljnje već specijalizacija svake funkcije (zakonodavne, upravne, sudske), njihova organizaciona i funkcionalna diferencijacija koja omogućava potpunije ostvarivanje potencijala koji su u njima sadržani.

- "Predstavničke skupštine da bude demokratski ventil za iskazivanje nezadovoljstva - javna scena politike. ...;
- Sistem državne uprave da se i u organizacionom i u funkcionalnom smislu transformiše u mješoviti javni sektor - da razvija mješoviti javni sektor, mješovite oblike u kojima ima, pored uprave, i zakonodavnih i sudskih funkcija. To je proces prelaska sa "izvršavanja" na rješavanje problema i konflikata;
- Sudstvo da razvija radikalnu kritičku distancu prema cjelini i svakom segmentu državnih institucija - da postaje njihov stalni glavni korektiv sa aspekta postojećeg normativnog sistema, koji uključuje i pravne i moralne norme."

Kao vrsni istraživač autor pristupa opremanju predmeta istraživanja. Ovaj proces on otpočinje sa naučnim određenjem promena koje su započete u Centralnoj i Istočnoj Evropi 1990-ih godina kao "prelaza iz zatvorenog u otvoreno društvo, jer se radi o radikalnom napuštanju monističkog tipa organizacije i funkcionisanja ustavnog i političkog sistema i prelaz na pluralistički tip." Razgraničavajući pojmove "zatvoreno društvo" i "otvoreno društvo" autor analizira i objašnjava proces prelaza iz autoritativnog u demokratski sistem uvodeći u koncept analize 26 varijabli.

U nastojanju da se približi skrivenim, dubinskim, slojevima konkretno-istorijske stvarnosti - prelaza iz socijalističkog samoupravljanja u građansko demokratsko društvo - autor polazi od sledećih osnovnih empirijskih činjenica i teorijskih ocena:

1. "proces prelaza iz autoritarnog u demokratski poredak je otvoren ali ne i završen čak ni u zemljama koje su otišle najdalje u ovom pravcu - u kojima postoje najpovoljniji uslovi. U Republici Srpskoj ovaj proces je tek otpočeo...";
2. "... u novijoj istoriji svaki dosadašnji "talas" uspona i prodora demokratije, uspostavljanja demokratskih institucija i organizacija bio je praćen razdobljem kada je dolazilo do reteriranja i padova, do vraćanja autoritarnim sistemima...";
3. "proces prelaza iz socijalističkog u građansko demokratsko društvo u mnogo čemu je jedinstven, bez presedana u dosadašnjoj istoriji. ...Ovde je na delu osnovni problem kako istovremeno graditi demokratiju, tržišnu privredu i civilno društvo? Nauka još uvek traga za adekvatnim odgovorima";
4. "... faktori koji su imali presudnu ulogu u rušenju real-socijalističkih sistema i socijalističkog samoupravljanja ne mogu da budu istovremeno i dovoljan osnov za izgradnju novog sistema - građanskodemokratskog društva"... "potrebni su novi izvori i podsticaji...";

5. "prelaz iz socijalističkog u građansko demokratsko društvo, uspon i stabilizacija demokratije uslovljeni su ...delovanjem većeg broja činilaca ..." koji nisu isti za sve zemlje.

Zato autor i analizira interakcije kako onih činilaca koji podstiču, tako i onih koji usporavaju pa i blokiraju razvoj demokratije, razvoj demokratskih institucija, demokratskih procesa, demokratskih odnosa – nezavisnosti sudstva.

U hipotetičkom okviru istraživanja autor polazi od hipoteze da su osnova uspostavljanja, konsolidacije i razvoja demokratije, a samim tim i nezavisnosti sudstva, u zemljama u tranziciji "radikalne strukturalne, ekonomske i mentalne promjene. Na te promjene ... djeluju međunarodni i unutrašnji momenti/faktori." Na osnovu analize povoljnih međunarodnih okolnosti, unutrašnjih činilaca, najavljenih strukturalnih promena i započetih procesa na mentalnom planu autor otvara i analizira set od devet grupa nepovoljnih faktora koji mogu da usporavaju i usporavaju, a u nekim slučajevima i da ozbiljno ugrožavaju proces vaspostavljanja i stabilizacije nezavisnog sudstva i drugih demokratskih institucija - demokratskih procesa i odnosa. Time autor dolazi do spoznaje da je proces demokratske tranzicije obeležen raznim neizvesnostima, kao i da su te i takve neizvesnosti u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj još veće - vaspostavljanje i stabilizacija demokratskog političkog, pravnog, ekonomskog i ukupnog društvenog sistema u Bosni i Hercegovini i u Republici Srpskoj još nije sasvim sigurna. "Objektivno je moguće: vaspostavljanje i stabilizacija demokratije; vraćanje na neki oblik autoritativnog sistema i mogućnost nekih srednjih "prelaznih" rešenja." Vraćanje na autoritativni poredak predstavlja objektivnu opasnost i za Republiku Srpsku i za Bosnu i Hercegovinu," i tu treba, kako s punim pravom zaključuje autor, "računati sa mogućnošću različitih modaliteta - od pokušaja da se društvo vrati u neki obnovljeni, "modernizovani" raniji socijalistički poredak, preko nekog oblika populističke autoritarne vlasti do ekstremne nacionalističke ili nacističke diktature".

Na osnovu istraživanja relevantne savremene literature i naučnog uvida u rezultate empirijskih istraživanja konkretno-istorijske prakse autor u istraživanju, objašnjavanju i razumevanju nezavisnosti sudstva polazi od sledeće generalne hipoteze: "karakter političkog sistema Republike Srpske u bitnom determiniše pravne norme o nezavisnosti sudstva." A posebne hipoteze su:

- "Bez operacionalizacije ideje o demokratskom političkom sistemu, saglasno srpskom nacionalnom identitetu, pravne norme o nezavisnom sudstvu će postati i ostati u sferi normativnog";
- "Za iskorak nezavisnog sudstva u konkretno-istorijskoj praksi potrebni su demokratski politički procesi i odnosi u konstituisanju sudskih organa - normi o sudovima i organizacije i djelovanja sudova";

- "Za onoliko u koliko u konkretno-istorijskoj praksi postoji civilno društvo i vladavina prava najmanje za toliko je inkorporirana samostalna i nezavisna sudska vlast";
- "Nema pravne države bez eliminisanja arbiternosti uprave - bez sudske kontrole ustavnosti i zakonitosti";
- " Samo u pravno uređenoj državi sa izraženom podjelom vlasti, sa vladavinom zakona i jednakosti ljudi pred zakonom, vlast može biti legitimna";
- "Od stepena vladavine prava i pravosuđa, te njihovog međusobnog preplitanja i uticaja zavisi pravna sigurnost građana i stabilnost vlasti".

Promislivši šta je to pojam, kao takav, autor dolazi do nalaza da je u istraživanju nezavisnosti sudstva, koje smera istinoidnosti, neophodno povratiti i vaspоставiti dostojanstvo teorijskog pojma sudstva. Autor to čini na naučno validan način: određujući pojam sudstva, operacionalizujući funkcije sudstva, promislivši pojam spora o pravu, koji je ključan za pojam sudstva (suđenja, pravosuđa) kao državne vlasti (ili funkcije), percipirajući interese, kao relaciju kategoriju, procese saradnje i procese neslaganja, domislivši strukturu moći i ukazavši na podelu sudova.

Interdisciplinarnost predmeta istraživanja, ciljevi i hipoteze zahtevali su od autora da u koncept analize uvede rezultate: teorija o političkom sistemu, teorija o državnim funkcijama (vlastima), teorija promena, razvoja i modernizacije, teorija o izborima, teorija demokratije, pravnih teorija, političkih teorija, teorija o organizaciji i upravljanju, teorija o političkoj kulturi, teorija ... kao i genezu ideje o rubriciranom principu. Osnovni smisao uvođenja rezultata ovih teorija u koncept analize jeste "spoznaja političkih, pravnih, vanpolitičkih i vanpravnih garancija nezavisnosti sudstva". Na osnovu toga autor svoju istraživačku radoznalost usmerava prema spoznaji konkretne prakse - da li u Republici Srpskoj "postoji disproporcija između onoga što je u Ustavu i zakonima propisano i onoga što se zaista događa, sve u sferi sudske vlasti, posebno njene samostalnosti i nezavisnosti. Ovo i zbog toga što se demokratija jednog društva može da mjeri i mjeri preko i pomoću nivoa razlike između normativnog i ostvarenog u u vršenju sudske vlasti".

U istraživanju autor na lucidan način primenjuje sledeće metode i tehnike: istorijski metod, uporedni, komparativni metod - sinhroni i dijahroni, metod indukcije i dedukcije, metod analize i sinteze, dogmatski metod, normativni metod i analogiju kao pomoćni metod.

Znači: predmet kandidatovog istraživanja su političko-pravne osnove nezavisnosti sudstva u Republici Srpskoj, a njegova društvena opravdanost proizlazi iz empirijske generalizacije da ni jedno demokratski uređeno društvo, ni jedna pravna država ne može na tim principima da funkcioniše ukoliko načelo nezavisnosti sudstva nije u pretežnom delu ostvareno. Naučni cilj ovog istraživanja jeste: da se izvrši naučna deskripcija nezavisnosti sud-

stva u Republici Srpskoj; da se izvrši sistematizacija i klasifikacija dosadašnjih saznanja o političkom i pravnom položaju sudova u Republici Srpskoj, kao i da se izvrši kvalitativna analiza postojećih političkih i pravnih normi. Ovo je, to posebno valja naglasiti, prvo naučno istraživanje o nezavisnosti sudstva u Republici Srpskoj.

Autor se upustio, sa izuzetnim uspehom u veoma opsežna istraživanja: istorijskih pretpostavki organizacije pravosuđa, sistema vlasti, razloga uvođenja podele vlasti, sudske vlasti, evropskokontinentalnog sistema sudske vlasti, anglosaksonskog sistema sudske vlasti i mesta jugoslavenskog pravosuđa. Ono što je značajno za ovaj deo analize, koja predstavlja svojevrsno "zaletište" za promišljanja konkretno-istorijske prakse, jeste autorovo kritičko propitivanje teorijskog naslijeđa. Ovde je na delu objektivna kritika ideologiziranih sadržaja vlasti, posebno sudske.

Osnovni nalaz autora je da država, iako možda nije dovoljan, ali jeste svakako nužan uslov za nastanak i trajanje, za promene, razvoj i modernizaciju modernog društva. Iako je neophodna za razvoj civilizacije država je i preopasna kako za taj razvoj tako i za samu civilizaciju. Organizaciona mera koja ublažava tu i takvu opasnost jeste nezavisno sudstvo.

Autor na kritički način promišlja istorijsku genezu nastanka sistema podele vlasti i konstatuje da se prava sudska funkcija u organizaciono-tehničkom smislu potpuno, tek u Novom veku potpuno izdiferencirala, kao i da je savremeni pojam suda u bitnom tvorevina modernog doba.

U nastavku autor raspravlja pitanja sistema vlasti, njegovu istorijsku genezu - kako na teorijskom tako i na empirijskom nivou analize problematizujući krucijalno pitanja: ko vrši vlast, na koji je način vrši, prema kome su naredbe usmerene, da li je vlast stavljena pod ustavnu, parlamentarnu ili drugu kontrolu, na koji način eksponenti vlasti dolaze na funkcije - da li se postavljaju, biraju ili na osnovu nasleđa i sl. Promišljanje nesrazmera između pojma treba i pojma jeste predstavlja logični završetak ovog segmenta analize.

Među razlozima uvođenja sistema podele vlasti, prema autorovim nalazima, posebno mesto imaju ideje o civilnom društvu i civilnoj vladi, odnosno jemstvo ljudskih prava i sloboda. Ovo zbog toga, kako autor na naučno utemeljen način zaključuje: "Suština podjele vlasti je u njenom konačnom efektu - ostvarenju ljudskih prava i sloboda". Polazeći od tog autor na kritički način promišlja teorijsku misao o sudstvu i oblike njene konkretne istorijske operacionalizacije. U tom smislu, u koncept analize i operacionalizacije su uvedene skoro sve teorijske sugestije o sudskoj vlasti. Analizirana je misao priznatih i poznatih pravnih i autoriteta političkih nauka. Rezultat ovog segmenta analize jeste naučno utemeljeno razlikovanje između pravosuđa, kao šire, i sudske kao uže funkcije - sudsku vlast jeste delatnost koju vrši država preko svog specijalizovanog organa. Delatnost sudske vlasti se sastoji u kreativnoj primeni opšteg pravnog pravila i ona rezultira judikatom čiju izvršnost obezbeđuje država. Autor konstatuje da bez obzira "da li se radi o principu podjele vlasti ili jedinstvu vlasti

neosporno je da sudska vlast ipak nikada nije potpuno nezavisna, jer nosioci moći ili njenog institucionalizovanog oblika - vlasti eksplicitno ili ponekad implicitno mogu na razne načine uticati na vršenje sudske vlasti". Praveći razliku između sudskih akata u formalnom i materijalnom smislu, autor ukazuje na potrebu opreznog promišljanja suptilnih odnosa, razlika i sličnosti između izvršne, odnosno upravne vlasti, i sudske vlasti. Na osnovu takvog promišljanja Dr Mikeš zaključuje da je sud istovremeno: državna institucija i organizacija, politička ustanova, podrška političkoj vlasti, organ prava i pravde, koji odmerava to pravo i tu pravdu koju u krajnjoj liniji ustavom uokviruje volja i interes vladajućih grupa.

U nastavku autor analizira evropskokontinentalni i anglosaksonski sistem sudske vlasti i argumentovano konstatuje da je za kontinentalni sistem esencijalno to što u njemu sudska vlast samo primenjuje pravo, a ne stvara ga, "dok u anglosaksonskom sistemu sudije putem presedana odnosno precedenata na neki način stvaraju pravo i time dolazi do pretakanja sudske vlasti u zakonodavnu čime se narušava princip podjele vlasti".

Promišljajući mesto jugoslovenskog pravosuđa u odnosu između navedena dva modela sudske vlasti u kontekstu istorijskih zbivanja i kretanja, Mikeš konstatuje da je jugoslovensko pravosuđe "pretežno bilo i ostalo u evropsko-kontinentalnom modelu sa, u poslednje vrijeme, laganim uticajem anglosaksonskog sistema".

Autor u sadržaju treće glave prezentira rezultate istraživanja: prvih oblika pravne države i vladavine prava; savremenih shvatanja vladavine prava; načela pravne države i vladavine prava; pravno ograničene i pravno neograničene vlasti; diskrecione vlasti i vladavine prava; jednakosti ljudi pred zakonom; pravne države i vladavine prava.

Ključni istraživački napor dr Mikeš je učinio tragajući za odgovorom na pitanje kako su ostvarivana ljudska prava i slobode putem ograničenja vlasti pravom kroz istoriju. Analizirajući tekstove od prvih mislilaca do danas autor pravi potreban i naučno relevantan uvod za promišljanje savremenih shvatanja prava. Naime, u ovom promišljanju Mikeš ispravno polazi od stava da se pojam prava najčešće shvata dvosmisleno: kao "ustavnost" i kao "valjanost prava", odnosno koje pravo je vladajuće - pozitivno pravo ili prirodno pravo. Prezentirajući osnovna učenja pojedinih pravnih škola Mikeš zaključuje da je suštinska ideja vladavine prava: pojedinci su pod uticajem samo ustava i zakona, a ne drugih ljudi". Ovaj segment istraživanja sadrži rezultate analize položaja građana u Srbiji 19 veka promišljenih kroz aspekt ljudskih prava.

Autor u nastavku problematizira načela koja u društvu i državi moraju da postoje da bi se takav sistem mogao smatrati onim u kojem postoji vladavina prava. Ta načela su:

- legitimnost vlasti - svaka državna vlast mora biti postavljena i ustrojena na demokratski način kao rezultat stvarne volje građana koja je iskazana na slobodnim i fer izborima;

- podela vlasti - svaka državna funkcija je zasebna i za vršenje svake od te tri vlasti meritoran je poseban organ i na taj način jedna vlast ograničava drugu i smanjuje mogućnost samovolje vlastodržaca. "Raspoređivanjem vlasti stvara se ravnoteža vlasti i uspostavlja vladavina zakona a ne vladavina ljudi";
- nezavisnosti sudstva - sud je neovisan od svih vrsta pritisaka i uticaja vanpravne prirode, ali to ne znači da je apsolutno nezavisan, jer zavisi od ustava i zakona;
- ustavnost i zakonitost (legalitet) - državna vlast se može kretati samo u okviru onog što je objektivnim pravom dozvoljeno. Legalitet je sinonim za pravo i pravni poredak. Postoji i deluje hijerarhija pravnih akata koji su po modelu piramide nizani po svojoj pravnoj snazi. Reč je o vladavini prava nad subjektivnom voljom;
- ustavna jemstva ljudskih i građanskih prava - ustavna garancija zaštite ljudskih prava: ličnih prava i slobode; političkih prava; ekonomskih prava i slobode; ekoloških prava, prava manjina i druga. Ova prava se mogu oduzimati ili ograničiti samo onda kada je to u skladu sa ustavom ili zakonom, od strane nadležnog državnog organa nakon provedenog, zakonom urešenog postupka i donošenja sudske odluke na osnovu zakona;
- sloboda privrede i privredne delatnosti - zaštita slobodnog tržišta bez koje nema pravne države i vladavine prava.

Autor je sva ova načela operacionalizovao i promislio njihovo ostvarivanje u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj što daje poseban značaj dosadašnjem delu analize. Naime, dr Mikeš na naučno relevantan način vrši teorijsko-empirijsko istraživanje - proverava teorijske nalaze u konkretno-istorijskoj situaciji.

Mikeš u nastavku promišlja pravno ograničenu i pravno neograničenu vlast polazeći od elementarne razlike između istih. Ključni nalaz autora jeste da se u pravno i politički neograničenoj vlasti i njenog ostavljanja nečijoj volji, neovisno od toga o kome se radi, stvaraju "uslovi za diktaturu i totalitarni režim. Stoga u modernoj, demokratskoj, pravno uređenoj državi državna vlast mora biti ograničena pravom, u vidu ustava, zakona i drugih zakonskih akata". I u ovom segmentu analize ladiat teorijske nalaze proverava u empiriji.

Analizirajući odnos diskrecione vlasti i vladavine prava autor pristupa promišljanju jednakosti ljudi pred zakonom kao suštinskoj potki postojanja i delanja pravno uređene i demokratske države. Dr Mikeš konstatuje: "Univerzalnost i jednoobraznost zakona svodi se najviše na njihovu opštost, koja je jedan od preduslova za jednakost ljudi pred zakonom i njihovu slobodu". Promislivši: opštost, određenost, jasnu formulisanoost i postojanost zakona, koji daju pravnu sigurnost autor s punim pravom izvodi zaključak da su svi ovi elementi "važni svaki za sebe, ali je bitno da u svakom

zakonu budu kumulativno ispunjeni, da bi to bio akt koji doprinosi jednakosti ljudi pred zakonom. Da bi država bila demokratska i pravno uređena neophodno je da u ustavu i zakonima budu propisane norme koje pod identičnim uslovima važe za sva lica koja se nađu u zakonom propisanoj situaciji, bez obzira na pol, političko ubjeđenje, socijalni i imovinski status i slično". D Miroslav Mikeš analizom odnosa pravne države i vladavine prava - dilema koji ovi pojmovi i na teorijskom i na empirijskom planu otvaraju -, uočavajući dodirne tačke, sličnosti i razlike između ovih pojmova, završava ovaj segment analize i time stvara validnu osnovu za objašnjavanje i razumevanje organizacije i funkcija pravosuđa.

Dr Mikeš organizaciju i funkcije pravosuđa analizira pomoću i preko sledećih segmenata: opšte organizacije pravosuđa; načela na kojima se zasniva organizacija i delovanje pravosuđa; funkcija pravosuđa; strukture pravosudnih organa; organizacije i strukture sudova u SR Jugoslaviji; organizacije pravosuđa u Republici Srpskoj.

U promišljanju opšte organizacije pravosuđa autor polazi od zahteva (= teritorijalnog, hijerarhijskog i funkcionalnog) koje valja ispuniti da bi se uopšte moglo zboriti o organizaciji pravosuđa. Te zahteve autor, na osnovu teorijskih analiza, kritički razumeva, što mu omogućava postavljanje bitnih pitanja njihove realizacije.

Dr Mikeš smatra da se kroz prizmu načela organizacije i delatnosti pravosuđa može "relevantno posmatrati postojanje i funkcionisanje demokratije i vladavine prava u njenim suštinskim elementima kao što su: vladavina zakona, jednakost ljudi pred zakonom, nezavisnost sudstva i ustavna garancija ljudskih prava i sloboda. Unaprijed postavljena načela organizacije i djelovanja pravosuđa bitna su za postojanje pravne države i legalno i legitimno provođenje sudske vlasti". To su: načelo zakonitosti - sud je podveden pod pravo; načelo samostalnosti i nezavisnosti sudova - sudska vlast je samostalna u odnosu na zakonodavnu i izvršnu vlast kao i u odnosu na bilo koji drugi državni organ, a nezavisnost znači da je sud u svom radu vezan samo ustavom i zakonom; načelo stalnosti sudske funkcije - načelo nepokretnosti sudija; načelo zbornosti suđenja - "više ljudi može sa više aspekata sagledati jednu stvar i donijeti nakon ocjene činjeničkog stanja i primjene materijalnog prava kvalitetniju odluku"; načelo javnosti raspravljanja pred sudom - uticaj demokratsko, laičke i stručne javnosti na rad suda; načelo učešća građana u suđenju - institucija porote kao odraz i izraz demokratije i simbol narodnog sudovanja; načelo sudijskog imuniteta - "sudija ne može odgovarati za mišljenje izneseno u vršenju svoje funkcije, u vođenju postupka i odlučivanja"; načelo inkompatibilnosti - "sudija dok obavlja sudijsku funkciju ne smije obavljati ni jednu drugu djelatnost"; načelo dvostepenosti suđenja - "mogućnost žalbe na svaku sudska odluku što predstavlja jedan od faktora pravne sigurnosti"; načelo izvršnosti - odluka suda se može izvršiti u slučaju potrebe prinudno (monopolom fizičke sile) ukoliko je pre-

suda pravosnažna odnosno izvršna i ukoliko je prošao paricioni rok u kojem se ostavlja strankama vreme da mogu dobrovoljno da svoju obavezu ispune; načelo upotrebe svoga jezika lica u postupku pred sudom - "lice koje učestvuje u postupku ima pravo da koristi maternji jezik i to aktivno i pasivno"; načelo prava na odbranu - "okrivljenom je dozvoljeno da ne iznosi svoju odbranu (odbrana ćutanjem), da ne govori istinu, sve u cilju da se odbrani i ne može snosti sankcije zbog načina odbrane koji koristi"; načelo jednakosti građana pred sudom - jednake dostupnosti pravosuđa; načelo pružanja pravne pomoći građanima - "sud u određenim situacijama daje pravnu pomoć građanima kako bi im bilo omogućeno da svi imaju jednaku mogućnost pristupa sudu"; načelo etike sudskog poziva - civilizacijsko-humani, ljudski i pravedan, kvalitetan i pošten odnos prema učesnicima u postupku i suđenju.

Dr Miroslav Mikeš ova načela problematizira na primeru Republike Srpske - ukazuje na otvorena pitanja njihove primene. Primenom komparativnog metoda autor ukazuje gde se Republika Srpska nalazi u primeni načela organizacije i delovanja pravosuđa. Autor sa punim pravom smatra da bez bilo kojeg od načela sudska vlast nije zasnovana na vladavini prava. Potvrda za ovakovo stanovište, pored konkretno-istorijskih iskustava, jeste i "Univerzalna deklaracija o nezavisnosti sudstva" donešena 1983 u Montrealu.

U nastavku studije autor problematizira funkciju pravosuđa - donošenje pravnih, sudskih akata. Naime, gospodin Mikeš analizira sudsku funkciju u materijalnom i formalnom smislu.

Nakon analize funkcija pravosuđa autor izlaže strukturu pravosudnih organa i daje osnovna obeležja: sudova, tužilaštva, advokature, pravobranilaštva i ombudsmana. Ta osnovna obeležja autor analizira na teorijskom i konkretno-istorijskom nivou primenjujući komparativni i istorijski metod analize.

Dr Mikeš u nastavku na naučno utemeljen način opservira organizaciju i strukturu sudova u SR Jugoslaviji ukazujući na njenu nedorečenost.

Posebnu pažnju zavređuje autorova analiza organizacije pravosuđa u Republici Srpskoj i rezultat te analize: "U pogledu funkcionisanja vladavine prava u Republici Srpskoj .. u pojedinim elementima postoji enorman nesklad između normativnog i stvarnog. To se ogleda u tome da često ne postoji vladavina zakona, već vladavina nosilaca političke moći, da je sudstvo u pojedinim situacijama zavisno od volje političkih moćnika, da politička partija predlaže nosioce pravosudnih funkcija i pokreće postupak njihovog razrješenja".

Dr Mikeš se upustio i u veoma opsežno istraživanje organizacionih i funkcionalnih iskaza i izražaja nezavisnosti sudstva u Republici Srpskoj. Dajući presek istorijskog razvoja Bosne i Hercegovine on konstatuje da je Opšti okvirni sporazum okončao rat, "prihvatio kontinuitet BiH, ali je u potpunosti promijenio njeno unutrašnje ustrojstvo. Stvorena su dva entiteta Federacija BiH i Republika Srpska. Po ustavno pravnom ustrojstvu takva država nije zabilježena ni u istoriji, ni u teoriji, a ni u praksi političkih sistema". Ove promene će uticati, ne toliko direktno koliko indirektno, na

praksu ostvarivanja nezavisnosti sudstva u Republici Srpskoj. Naime, "Aneks IV Mirovnog sporazuma, odnosno Ustav Bosne i Hercegovine je maltene oktroisan jer je donesen bez uobičajene parlamentarne procedure donošenja ustava, a verifikovan je od pet svjetskih sila". Međutim, na ovo autor s punim pravom upozorava, Ustav Republike Srpske i po obliku i suštini doseže standard savremenih evropskih ustava. "Posebno se ističe dio koji govori o normativnim pretpostavkama podjele državne vlasti... glava X je nazvana Sudovi i javna tužilaštva. U toj glavi su uglavnom navedena pretežna načela organizacije pravosuđa, kao i većini savremenih demokratskih država. Veoma su važna načela: samostalnosti, nezavisnosti, javnosti, učešće građana u suđenju, zbornosti, stalnosti i nepokretnosti, imuniteta i inkompatibiliteta".

Dr Mikeš analizirajući pravne pretpostavke nezavisnosti sudstva u Republici Srpskoj dolazi do zaključka da je "uspostavljen normativno visok nivo podjele državne vlasti shodno principima država parlamentarne demokratije", ali i da "postoji dosta činilaca čiji je uticaj izražen na većem nesrazmjeru između normativnog i stvarnog, nego što je to nužno. Jedan od krucijalnih uticaja je od strane političkih partija, koje često radi ostvarenja svojih političkih ciljeva negiraju ustavne i zakonske postulate".

Za Republiku Srpsku, prema nalazima autora, su karakteristični procesi raslojavanja i nepostojanja stvarnih stubova društva. To dovodi "do stvaranja uzroka za disfunkciju pravnog sistema Republike Srpske... Nestabilnosti i brze promjene političkih oligarhija, veoma česti izbori, česti nepredvidivi politički problemi i skokoviti potezi onemogućavaju evolutivan razvoj pravnog sistema i usporavaju procese smanjenja razlika između normativnog i stvarnog".

Autor u nastavku na više nego korektan naučni način analizira uslove za nezavisnost sudstva. Ti uslovi su:

- a) lična nezavisnost sudija - sudije su kao osobe nezavisne;
- b) raspored sudija - unutrašnji raspored sudija u sudu je u isključivoj ingerenciji sudske uprave, odnosno predsjednika suda koji za takav raspored odgovara;
- c) stalnost sudske funkcije - sudijama se garantuje da će, ukoliko rade stručno, kvalitetno i pošteno, svoju funkciju moći obavljati do završetka radnog veka;
- d) stambeni i materijalni položaj sudija - sudija treba da ima elementarne uslove za lični i porodični status;
- e) suštinska (stvarna) nezavisnost - obavljanje posla u skladu sa ustavom i zakonom, kao objektivnim merilom i sa svojom savesti, kao subjektivnim merilom, odnosno sudija je u svom radu zaštićen od uticaja zakonodavne i izvršne vlasti i političkih partija;
- f) sudijski imunitet - sudije ne smiju odgovarati bilo kome za svoj stav i mišljenje koje donesu u toku obavljanja svog posla;

- g) unutrašnja nezavisnost sudija - sudija je nezavisan u donošenju odluka i u odnosu na predsjednika suda, u odnosu na druge sudije u sudu, kao i u odnosu na više stepene sudske instance.

Na nezavisnost sudstva u Republici Srpskoj svojim odlukama, prema nalazima iskustvenih analiza autora, direktno utiču: Ustavni sud Bosne i Hercegovine; Visoki predstavnik (OHR); Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju; Komisija za raseljena lica i izbjeglice; Haški tribunal. Dr Mikeš u sintetičkim prikazima odslikava njihov uticaj na sud, kojom se osporava nezavisnost sudstva.

U nastavku analize autor kritički smelo upozorava na objektivno nepostojanje jedinstvenog pravosudnog sistema na nivou Bosne i Hercegovine i u tom kontekstu posmatra i situaciju vezanu za pravosuđe Bosne i Hercegovine. U sklopu ovog dela analize su i rezultati istraživanja institucija pravosuđa na nivou Republike Srpske, sistem pravosuđa u Federaciji Bosne i Hercegovine i pravosuđe u Distriktu Brčko. Na osnovu ovih rezultata dr Mikeš iskazuje bitne i aktuelne političke implikacije nezavisnosti sudstva.

Analizirajući sadržaj Univerzalne deklaracije o nezavisnosti pravosuđa autor polazi od opšteprihvaćenog stava koji glasi: "Montrealska deklaracija predstavlja najbolji dokument povodom nezavisnosti sudstva i zadivljujući je konsenzus međunarodne pravne javnosti". Preambula ove deklaracije sadrži sledeća određenja koja su i bitna i aktuelna za nacionalna sudstva:

- pravosuđe je jedan od temeljnih stubova slobode;
- ljudska prava se mogu štiti samo sredstvima pravne države i vladavine prava;
- države su organizovale i organizuju sudove u cilju primene prava;
- poveljom Ujedinjenih nacija osnovan je Međunarodni sud pravde kao glavno sudsko telo UN radi mirovnog rešavanja sporova između država;
- nužna je nezavisnost sudstva i ona se mora garantovati internacionalnim sudijama, nacionalnim sudijama, advokatima, porotnicima i pomoćnom sudskom osoblju.

Montrealska deklaracija operacionalizuje pojam nezavisnosti sudstva na sledeći način: "sudije i sudovi trebaju biti slobodni u obavljanju svojih obaveza radi osiguranja poštovanja vladavine prava i da stoga ne smiju dozvoliti da na njihovo ponašanje utiče bilo koja državna vlast ili neko drugo tijelo. Sudije moraju imati slobodu mišljenja i dok vrše svoju funkciju ne smiju dopustiti da na njih utiču bilo koji argumenti osim argumenata prava i pravde. Sudije trebaju propagirati princip fer i pravedno suđenje kao sastavnog dijela načela nezavisnosti sudstva. Sudije trebaju uživati imunitet i imati posebna pravna ovlašćenja i mogućnosti, te ne mogu odgovarati za dijela koja su počinili u obavljanju svoje funkcije. Sudije trebaju imati u vidu

važnosti tajnosti sudskog vijećanja za integritet i nezavisnost sudskog postupka, a države i drugi vanjski autoriteti moraju poštovati i štiti tajnosti i poverljivosti sudskog vijećanja u svim fazama postupka". Sadržajem ove deklaracije:

- određene su funkcije sudstva - nepristrasna primena prava, bez obzira na stranke, zaštita ljudskih prava i obezbeđenje mogućnosti sigurnog života pod vladavinom prava za sve ljude;
- precizirano je da sudije, kao pojedinci, treba da budu slobodni;
- zahteva se da u procesu odlučivanja sudije trebaju da budu samostalne u odnosu na druge sudije istog ili višeg ranga;
- zahteva se striktna nezavisnost sudstva od zakonodavne i izvršne vlasti i zabranjuje osnivanje vanrednih sudova;
- od sudija se traži da štite dostojanstvo sudske službe i nepristrasnost i nezavisnost sudstva uz istovremeno korišćenje prava na slobodu mišljenja, izražavanja, udruživanja i okupljanja;
- precizirano je da je sudelovanje izvršne i/ili zakonodavne vlasti kao i opšteg biračkog tela u imenovanju sudija u skladu sa nezavisnošću sudija samo ako se pri imenovanju sudija konsultuju predstavnici pravosuđa i pravne profesije ili ako imenovanje vrši telo u kojem aktivno učestvuju predstavnici pravosuđa i pravne profesije;
- ukazano na principe kojih se valja pridržavati prilikom izbora i napredovanja sudija; zaštite sudija; ograničavanja sudske funkcije; organizovanja i funkcionisanja sudske uprave;
- određenje advokature.

U nastavku dr Mikeš analizira sadržaj Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, posebno onaj deo koji se odnosi na nezavisnost sudstva.

Osnovni cilj ovog segmenta analize jeste sučeljavanje opšteg sa posebnim i pojedinačnim, traganje za povezanošću univerzalnog i konkretno-istorijskog.

U nastavku autor prezentira rezultate teorijsko-empirijske analize odnosa ljudskih prava, sloboda i pravosuđa. Započinje iskazivanjem rezultata istorijskog razvoja ostvarivanja ljudskih prava i sloboda i konstatuje: "Suštinski, zaštita ljudskih prava i sloboda u određenoj državi može biti samo kada se iskreno vlast te države odluči da to čini. Međunarodne konvencije mogu stvoriti pretpostavke i Međunarodni sud je koristan, ali bez političke volje u svakoj pojedinoj zemlji ostvarivanje ljudskih prava nema".

U nastavku analize saopšteni su rezultate istraživanja pravnih normi i političke volje u ostvarivanju ljudskih prava i sloboda u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini i u Republici Srpskoj. Posebno je analiziran Aneks 6 Opšteg okvirnog mirovnog sporazuma, Ustav Bosne i Hercegovine i Ustava Republike Srpske. Autor konstatuje da su Ustavom Republike Srpske

predviđena sva bitna načina, građanska, ekonomsko socijalna i pravo nove generacije. Ovaj deo (glava II) Ustava je prošao "sve testove i Međunarodnih organizacija i institucija, kao i Ustavnog suda BiH, što pokazuje visok nivo normativnog propisivanja".

Dr Mikeš u nastavku analizira sadržaj normativnih određenja o: slobodi čoveka, pravu na na život, pravu na jednakost ljudi, pravu ličnosti na zaštitu dostojanstva i integriteta, slobodi kretanja i nastanjivanja, pravu čoveka u postupku pred državnim organima, nepovredivosti stana, slobodi misli i opredeljenja, pravu na zaštitu podataka o ličnosti, slobodi nauke i umetnosti, slobodi savesti i veroispovesti. Posebna pažnja je posvećena političkim pravima, pod kojima autor podrazumeva oblike i načine učešća građana u javnom životu. Dr Mikeš ovo pravo pojedinca na demokratiju analizira kao: biračko pravo, slobodu udruživanja, slobodu govora i javnog istupanja, slobodu zbora i javnog okupljanja, slobodu štampe, pravo na predstavke, peticije i predloge, pravo na javnu kritiku, pravo na državljanstvo. Od ekonomsko socijalnih prava kandidat je promislao: pravo svojine, pravo nasleđivanja, pravo na rad, pravo na ograničeno radno vreme, pravo na zaštitu na radu, pravo na osiguranje i pravo na štrajk kao i nova i posebna prava i slobode - ekološka prava, pravo upravljanja, prava i slobode etničkih grupa i nacionalnih manjina i prava i slobode stranaca i lica bez državljanstva.

Konstatujući da u Republici Srpskoj postoji ustavna zaštita sloboda i prava građana, to jeste ustavni sistem zaštite, autor analizira zaštitu tih prava i sloboda od strane redovnog ili ustavnog sudstva.

Poseban segment analize je promišljanje pravosuđa kao instrumenta ograničenja ljudskih prava i sloboda. Dr Mikeš polazi od teze da ljudska prava i slobode mogu biti ograničeni samo od strane pravosudnih organa ukoliko je sproveden zakonom propisani postupak i ukoliko su ispunjeni zakonom propisani uslovi i to samo izuzetno i zaključuje da je "pravosuđe jedini državni organ koji ima ovlašćenja da štiti ustavom zagarantovana ljudska prava i slobode, ali i da ih u zakonom predviđenim slučajevima, nakon sprovedenog sudskog postupka, ograniči ili liši".

Autor je u istraživanju političko pravnih pretpostavki nezavisnosti sudstva u Republici Srpskoj je počao od pojma demokratije koji promišlja "na osnovu dobre logike" i "na osnovu dobrog iskustva". Dijalektičkim jedinstvom ovih nivoa promišljanja dr Mikeš otkriva i razotkriva naučnu istinu o političko pravnim pretpostavkama nezavisnosti sudstva u Republici Srpskoj.

Na apstraktno-logičkom nivou analize autor dolazi do nalaza da je teorija demokratije iznad činjenica, kao i da iskustva konkretno-istorijskih praksi povratno deluju na teoriju podele vlasti. Suštinski razlog uvođenja podele vlasti je u tome da bude ograničena i da jedna drugu ograničava i kontroliše čime se smanjuju mogućnosti zloupotrebe vlasti. U pravnoj državi vlast je potčinjena pravu, a sudska vlast je samostalna i zavisna samo od ustava i zakona. U tom smislu autor ispravno zaključuje da je nezavisnost sudstva organizaciono-funkcionalni izraz operacionalizacije podele vlasti,

kao i da podela vlasti, kao organizaciona mera, može da profunkcioniše tek onda kada se država stabilizuje u instituciju. Podela vlasti, promišljena na ovom nivou analize, od svog nastanka do danas imala je i ima determinirajući značaj u realizaciji ideje o slobodi i jednakosti. Ideja slobode i jednakosti jeste izvoriste demokratskih promena, razvoja i modernizacije države.

Na konkretno-istorijskom nivou analize autor je došao do nalaza da je nezavisnost sudstva ustavno-pravno regulisano, ali da nisu stvorene neophodne političko pravne osnove za njegovu potpunu realizaciju. Iako je samostalno i nezavisno sudstvo jedno od bitnih načela vladavine prava u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini postoji izuzetan uticaj međunarodnih organizacija i institucija, kao i institucija određenih Dejtonskim mirovnim sporazumom na nezavisnost sudstva. Otuda nalaz da za onoliko za koliko je Bosna i Hercegovina držva sui generis najmanje za toliko je i sudstvo takvo. Naime, visoki predstavnik međunarodne zajednice, kao civilni implementator mirovnog sporazuma ima tolika "ovlašćenja", da je formirao Nezavisnu sudsku komisiju koja je postala i deluje kao paralelni organ koji u svim segmentima kontroliše rad sudova i sudija. Ova Komisija utiče na izbor i razrešenje sudija. O kakvoj je reč nezavisnosti sudstva rečito govori odluka visokog predstavnika na osnovu koje može, kada on to oceni i proceni, da svaki konkretni sudski predmet, bez obzira na zakonsku stvarnu ili mesnu nadležnost, ustupi na suđenje bilo kojem sudu na području Bosne i Hercegovine.

Usvajanjem Zakona o odnosu sa Haškim tribunalom sudstvo Republike Srpske je dobilo obaveze od kojih su neke u koliziji sa Ustavom, Krivičnim zakonom i Zakonom o krivičnom postupku. Ovim Zakonom je osporena samostalnost i nezavisnost sudstva u Republici Srpskoj. Znači, specifični protektorat međunarodne zajednice direktno određuje položaj sudstva, posebno njegovu samostalnost, u Republici Srpskoj.

Autor je istraživanju i pisanju, i teorijski bitne i konkretno-istorijski aktuelne teme, pristupio na naučno interdisciplinarnan način. Predmet istraživanja (= političko pravne pretpostavke nezavisnosti sudstva u Republici Srpskoj) autor je disciplinovao i teorijski opremio uvodeći u koncept analize rezultate filozofskih, pravnih, socioloških, ekonomskih, politikoloških istraživanja, posebno teorija promena, razvoja i modernizacije. To mu omogućuje da na naučno smeo način promišlja, analizira, objašnjava i razumeva kulturno-civilizacijski prelaz iz socijalističkog samoupravljanja u demokratsko društvo čiji je organizacioni izražaj i iskaz nezavisno sudstvo u Republici Srpskoj.

Rezultati istraživanja su pisani jasnim stilom i jezikom i pregledno struktuisani, tako da izlaganje problematike teče prirodno i logično. Dr Mikeš polazi od uočavanja problema, zatim daje jasnu kritičku analizu dosadašnjih teorijskih i empirijskih rešenja problema organizacije i funkcionisanja sudske vlasti, da bi na kraju ponudio validne odgovore za vaspostavljanje nezavisnog sudstva u Republici Srpskoj. Zbog svega kazanog najsrdačnije preporučujemo izdavaču objavljivanje ove izuzetno korektne teorijsko-metodološke analize.